

ФЕРМЕРСЬКІ ГОСПОДАРСТВА В ОРГАНІЗАЦІЙНІЙ СИСТЕМІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

О. П. ЦИГЕНС
*Науково-дослідний центр
"Одесагропромпродуктивність"*

Проаналізовано сучасний стан розвитку фермерських господарств в організаційній системі сільськогосподарського виробництва Одеської області.

Постановка проблеми. Надійність продовольчого забезпечення є визначальною передумовою не тільки ефективного соціально-економічного розвитку держави, а й її політичної незалежності, що спонукає до прискореного розвитку сільського господарства в контексті економічної та політичної точок зору. Тому становлення і зміцнення ринкової моделі аграрної економіки України повинне супроводжуватись залученням до цього процесу всіх суб'єктів незалежно від форм власності і господарювання. Виділення фермерства як рівноправного гравця на аграрному ринку є абсолютно закономірним явищем і впливає з логіки ринкових трансформацій. З цього приводу сучасні наукові течії, спрямовані на подолання проблем низької ефективності та конкурентоспроможності фермерських господарств, мають визначити створення не лише виробничих і технологічних моделей, а насамперед формування фермерства як суб'єкта ринкових відносин, спроможного впливати на характер і параметри виробничих та організаційно-економічних процесів, умови соціальної сфери села.

Аналіз досліджень і публікацій. На початку ХХІ ст. науковці особливу увагу приділяли вивченню результатів і наслідків аграрних реформ, діяльності фермерських господарств, визначенню їх місця у структурі аграрного виробництва, соціально-економічному розвитку України і регіонів. На цьому фоні виділяються роботи Ю. О. Бугуцького, В. В. Липчука, О. І. Пахольчука та ін. [1 – 3]. У наукових працях зроблена спроба визначити чинники, що стримували розвиток фермерства як підприємництва і способу сільськогосподарського життя.

Вищезазначене свідчить, що наукові надбання з проблем розвитку фермерства характеризуються нагромадженням значного фактичного матеріалу, визначенням методологічних основ дослідження, обґрунтуванням соціально-виробничого потенціалу фермерських господарств і чинників, які стримують фермерський рух у державі та регіонах.

Однак вимоги сьогодення, зокрема неузгодженості в організаційній структурі вітчизняного сільськогосподарського виробництва, особливості організації та управління сучасним фермерським господарством, диктують потребу подальших досліджень функціонування фермерства як прояву ринкових перетворень у сільському господарстві.

Мета статті – оцінка функціонування, з'ясування місця, ролі, умов розвитку та перспектив фермерських господарств у організаційній системі сільськогосподарського виробництва Одещини.

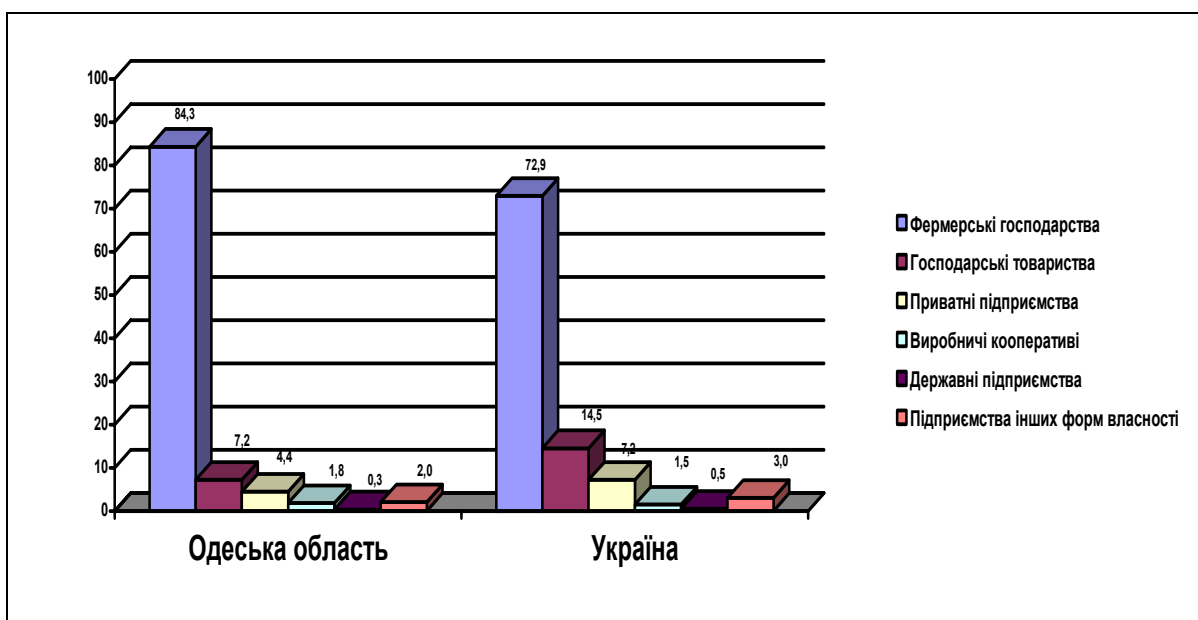
Виклад основного матеріалу. Подолання кризових явищ в аграрній сфері неможливе без формування сучасної системи фермерського укладу, який є важливим індикатором розвитку економічних відносин у суспільстві, проявом демократичних засад становлення країни. Сучасна суспільно-політична і соціально-економічна ситуація в Україні характеризується тим, що нові форми господарювання стають нормою сільськогосподарського буття, а фермерство зайняло важливе місце в аграрному виробництві.

Саме фермерські господарства в умовах гнучкої економічної політики дають змогу ефективно поєднувати підприємницьку ініціативу селян, їх господарські можливості з державно-регіональними інтересами, соціальною сферою і стилем життя селян. Досвід показує, що успіх фермерського руху в багатьох регіонах визначається продуманою і

обґрунтованою політикою регіональної влади щодо приватних підприємців і суспільного селянського руху [4, С. 57, 206].

Фермерські господарства здатні швидко реагувати на зміни попиту, змінювати асортимент продукції і перепрофільовувати своє виробництво в умовах кризи. Тому розвиток фермерських форм агробізнесу також є одним із способів адаптації сільського населення до ринкових умов. Кількість діючих сільськогосподарських підприємств в Одеській області становила 15,7 % (1026 од.), тоді як в Україні цей показник – 27,1 % (15134 од.).

Однак нині в аграрному секторі економіки України відсутній чітко визначений вектор розвитку. Поряд з пропагандою багатокладності (див. рисунок), питання фермерських господарств багатьма соціальними групами сприймається лише як чинник, що перешкоджає цивілізаційному розвитку держави, непотрібний фінансовий тягар для економіки. Учені стверджують, що сьогодні фактично розвивається не сектор індивідуальних сімейних ферм, а крупномасштабне агропромислове виробництво, яке в основному здійснюють торговельні, промислові та фінансові корпорації, що раніше не були безпосередньо пов'язані з виробництвом агропродовольчої продукції [3, С. 4].

Кількість діючих сільськогосподарських підприємств за організаційно-правовими формами господарювання у 2012 р., % [7]

У 2012 р. на території країни виробництвом сільськогосподарської продукції займався майже 56 тис. аграрних підприємств різних організаційно-правових форм господарювання (включаючи фермерські господарства), які використовували близько 21,6 млн га сільськогосподарських угідь. У господарських товариствах (8121 од.) було зосереджено 50,9 % цих угідь, у фермерських господарствах (40732 од.) – 20 %, на приватних підприємствах (4183 од.) – 15,7 %, у виробничих кооперативах (856 од.) – 3,4 %, на державних підприємствах (294 од.) – 2,3 %, на підприємствах інших форм господарювання (1680 од.) – 7,4 %.

На 1 січня 2012 р. налічувалось близько 41 тис. фермерських господарств, у власності та користуванні яких перебувало 4,4 млн га угідь, у тому числі 4,3 млн га ріллі. Нині обліковується 4,3 тис. фермерських господарств (близько 10,4 % їхньої від загальної кількості), які взагалі не мають сільськогосподарських угідь. 74,4 % з них за розмірами землекористування є дрібними і мають до 100 га землі кожне. У 13,3 % господарств фермери господарюють на площі угідь від 100 до 1000 га.

Площі від 1000 до 4000 га використовують 712 фермерських господарств (1,7 %). І лише 58 з них (0,1 %) мають землекористування, які перевищують 4000 га. Середній

розмір фермерських наділів у 2012 р. порівняно з 2011 р. збільшився на 1,8 га і становив 108 га сільськогосподарських угідь, тобто на 1,7 % більше, та 105 га ріллі, що на 1,5 % більше. Площі земель фермерів розширюються як за рахунок укрупнення самих господарств, так і оренди земельних часток. Орендовані землі фермерських господарств на 1 січня 2012 р. по Україні становили 82,8 % від загальної площі, яка є в їх користуванні, по області – 83 % (див. таблицю). Як наслідок, у 2012 р. 91 % від вартості валової продукції фермерських господарств України у постійних цінах 2010 р. становила продукція рослинництва, а по області цей показник збільшився на 6,7 і становив 97,7 %. За всіма показниками частка фермерських господарств області в Україні вища від частки сільськогосподарських підприємств (див. таблицю).

**Порівняльна оцінка діяльності аграрних формувань
Одеської області та України у 2012 р.**

Показник	Одеська область		Україна		Частка області в Україні	
	с.-г. підприємства	фермерські господарства	с.-г. підприємства	фермерські господарства	с.-г. підприємства	фермерські господарства
1	2	3	4	5	6	7
Кількість підприємств, од.	1026	5507	15134	40732	6,8	13,5
Середньооблікова чисельність працівників, зайнятих у с.-г. виробництві, осіб	24070	7968	458323	100243	5,2	7,9
Сільськогосподарські угіддя – всього, тис. га	1080,6	386,6	16840,3	4392,2	6,4	8,8
У т. ч. взяті в оренду, тис. га	1013,1	321,0	15873,2	3635,8	6,4	8,8
взяті в оренду, %	93,8	83,0	94,2	82,8	х	х
Вартість валової продукції у постійних цінах 2010 р., млн грн	2680,5	812,8	98971,2	14111,1	2,7	5,8
У т. ч.:	2394,9	794,4	69287,1	12843,1	3,4	6,2
тваринництва	285,6	18,4	29684,1	1268,0	1,0	1,4
% від вартості валової продукції: рослинництва	89,3	97,7	70,0	91,0	х	х
тваринництва	10,7	2,3	30,0	9,0	х	х
Чистий дохід (виручка) від реалізації с.-г. продукції, робіт, послуг, млн грн	3597,2	1265,1	114269,6	17936,5	3,1	7,0
У т. ч. с.-г. продукції	3476,3	1208,3	110841,4	17611,2	3,1	6,9
Прибуток від реалізації с.-г. продукції, робіт, послуг, млн грн	141,2	263,7	18768,9	3914,4	0,8	6,7
У т. ч. с.-г. продукції	124,3	255,0	18468,9	3828,2	0,7	6,7
Рівень рентабельності с.-г. діяльності, %	9,1	26,3	20,7	27,9	х	х
У т. ч. рівень рентабельності с.-г. виробництва, %	8,8	26,7	21,0	27,8	х	х

* – Включаючи фермерські господарства.

Слід зазначити, що загальна кількість суб'єктів господарювання у сільському господарстві значно зросла за рахунок створення фермерських господарств, однак їх частка у використанні сільськогосподарських угідь і виробництві валової сільськогосподарської продукції незначна. Тому найбільший інтерес в організаційній системі сільськогосподарських підприємств викликає категорія “підприємства інших форм господарювання” (3 %). Тут криються принципові відмінності, що сталися у зазначеній структурі внаслідок аграрної реформи в Україні. Йдеться про виникнення великомасштабних агропромислових формувань, що орендують десятки тисяч гектарів ріллі, які отримали назву “агрохолдинги”. Вони обробляють значні площі сільськогосподарських угідь і мають найвищі показники врожайності [7]. Водночас непослідовна політика влади перекриває всі ризики для іноземців з ведення цього бізнесу в Україні. Тому поряд з мінімальним ризиком агробізнесу для іноземного інвестора існує великий ризик для природного потенціалу української землі, оскільки інтенсивне господарювання агрохолдингів на орендованих землях не сприяє дбайливому ставленню та раціональному використанню земельних ресурсів. Нині вони є домінаторами за ефективністю виробництва в аграрній сфері, проте характеризуються низкою незадовільних ознак, а саме:

- високим рівнем консолідації площ задля забезпечення ефекту масштабу (є основними учасниками процесу перерозподілу землі і в очікуванні скасування мораторію на торгівлю землею сільськогосподарського призначення сподіваються на збільшення вартості бізнесу);

- нехтуванням зобов'язаннями перед сільськими громадами з підтримання соціальної сфери своїх працівників і села (вертикальна інтеграція передбачає розміщення материнської компанії, яка здійснює управлінські функції, у великому місті, де, як правило, мешкають власники агро холдингів).

Як наслідок, з одного боку, вітчизняне сільське господарство може бути конкурентоспроможним за рахунок значного потенціалу землі та дешевої робочої сили. З другого, залишаються проблеми у вигляді невідповідної вимогам часу аграрної структури, обмежень інвестиційного капіталу для покриття виробничих та соціальних витрат аграрного виробництва. Аналогічно зарубіжному досвіду у наших умовах лише справжній власник та господар на землі подбає про збереження родючості ґрунту. З цього приводу ми вважаємо передчасними міркування про можливість купівлі фермером земельних ділянок за умови функціонування ринку землі. Фермери не завжди володіють достатнім капіталом, який би міг стати джерелом застави чи придбання землі. А наявні обігові кошти фермерські господарства з більшим успіхом можуть скеровувати у сферу виробництва, зокрема для поповнення оборотних активів. Крім того, після остаточного вирішення земельних питань в Україні майже миттєво будуть впроваджуватись сучасні аграрні технології.

Тому оптимальним напрямом урегулювання соціальної ситуації на селі, а також структурної непристосованості українського сільського господарства до вимог ринкової економіки, на нашу думку, буде сприяння подальшому розвитку фермерства.

Загалом сучасний етап розвитку фермерських господарств характеризується високою ефективністю порівняно з сільськогосподарськими підприємствами, проте його рівень ще недостатній. Такий стан певною мірою зумовлює світова економічна криза, яка впливає на весь народногосподарський комплекс. Водночас структура й організація виробництва у фермерських господарствах не відповідають вимогам ринкової економіки і відрізняються незбалансованістю основних видів ресурсів: землі, праці і капіталу. Хоча попри це фермерські господарства вважаються більш гнучкими при адаптації виробництва для отримання вищої цінності продукту і в перспективі зможуть набути ознак комерційної орієнтації. Соціальна роль фермерства полягає також у тому, що воно сприяє відродженню селянських династій. Передавання досвіду з покоління в покоління має важливе значення скрізь, але найбільше у сільському господарстві. Тут виховання наступного покоління ґрунтується не тільки на виробничому досвіді, а й на особливостях розміщення земельних ділянок, стилі господарювання батьків. Реальний статус господаря і власника

сприятиме більшій турботі батьків про те, щоб діти не покидали село, щоб у них з'являвся інтерес до господарювання на землі, щоб вони ставали справжніми господарями.

Висновки. Фермерські господарства – економічно-правова форма підприємництва, самостійний рівноправний господарський суб'єкт організаційної системи сільськогосподарського виробництва, що займається виготовленням товарної сільськогосподарської продукції, її реалізацією чи переробкою. Визначальна особливість і відмінність фермерських господарств від інших організаційно-правових форм господарювання на селі полягає в тому, що метою діяльності останніх є створення максимально дорогого агробізнесу у найкоротший час на основі максимізації результативності. Натомість фермерські господарства за умови обмеженості капітальних ресурсів прагнуть максимізувати прибуток у довгостроковій перспективі, тим самим забезпечуючи принцип безперервності своєї діяльності. У більшості регіонів України фермерські господарства залишаються одним з основних видів професійної діяльності та важливим елементом організаційної системи сільськогосподарського виробництва при тому, що головною проблемою фермерства є не стільки відсутність можливостей адаптуватися до змінних правил конкуренції, скільки соціальні наслідки швидкої реструктуризації і модернізації.

Подальше утвердження фермерства як укладу може бути забезпечене лише на основі побудови стратегії його подальшого розвитку з урахуванням сучасного стану, різноманітності типів фермерських утворень та в контексті подальшого розвитку сільського господарства. Основою її побудови є існуючий стан розвитку господарств, можливості розширення виробничого потенціалу за рахунок пошуку відповідних ресурсів; оточення функціонування господарств, передусім такі його елементи, як очікування суспільства, ситуація на ринках збуту, конкуренція, економічна політика (інфляція, податкова і митна політика), політична і соціальна ситуації.

Список літератури

1. Бугуцький Ю. О. Розвиток фермерських господарств в Україні // Економіка АПК. – 1998. – № 6. – С. 25 – 28.
2. Липчук В. В. Селянські (фермерські) господарства: оцінка і проблеми становлення та розвитку. – Львів: Вільна Україна, 1997. – С. 168.
3. Пахольчук О. І. Розвиток землекористування селянських (фермерських) господарств // Економіка АПК. – 1997. – № 12. – С. 22 – 24.
4. Балян А. В. Виробництво сільськогосподарської продукції у селянських (фермерських) господарствах області // Економіка АПК. – 1999. – № 9. – С. 29 – 34.
5. Форма № 50-сг "Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств за 2012 рік". К.: Державна служба статистики України, 2012.
6. Форма № 2-ферм "Основні показники господарської діяльності фермерських господарств, малих підприємств у сільському господарстві" за 2012 рік". К. : Державна служба статистики України, 2012.
7. Сільське господарство України. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: dsq_2012[1]zip-ZIP архив.

Фермерские хозяйства в организационной системе сельскохозяйственного производства Одесской области

О. П. Цигенс

*Научно-исследовательский центр
"Одесагропромпродуктивность"*

Проанализировано современное состояние развития развития фермерских хозяйств в организационной системе сельскохозяйственного производства Одесской области.

Fermers facilities in organizing system agricultural production Odessas area

O. Tsigens

Scientific research center "Odesagropromproduktivnist"

The Organized analysis of the modern condition of the development farming facilities in organizing system agricultural production Odesskoy area.